

КОМБИНИРАНЕ НА ИНТЕРАКТИВНИ ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА ЗА ОТГОВОР НА ПОДБУДАТА

Донка Мангачева,

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Resumo

Neste trabalho aborda-se a reação do ouvinte na interação verbal iniciada por um enunciado direto com foco especial sobre a combinação livre de distintos passos interativos, ou segmentos discursivos, a formar uma complexa linha de comportamento comunicativo. A atitude do interlocutor explora-se com base em três perspectivas básicas – aceitação (concordância), rejeição (discordância) e inativação (neutralidade) – que, neste caso, não se realizam separadamente mas aparecem sequencializadas e fundidas numa intervenção mais extensa. Com base na disposição dos respectivos modificadores observam-se duas variantes de procedimento: o reforço da orientação já marcada ou o desenvolvimento desta em rumo diferente.

Изучаването на словесната интеракция е актуален и сложен проблем пред съвременната лингвистика, тъй като създаването на точна, комплексна картина на диалогичната реч и отразяването на структурно-функ-

Донка Мангачева

ционалните характеристики на междуличностния обмен са свързани с цялостно интердисциплинарно описание на вербалното общуване в адекватни за съответния анализ единици. Подобен подход предполага да се изведат основни закономерности в междуличностното взаимодействие, да се извлече обоснована типология на смисловите функции на дискурсните сегменти, да се проследят взаимоотношенията между езиковата структура и социопрагматичната функция на изказа, както и възможностите за съчетаване на разностранни съдържателни обеми във вериги от комуникативни ходове.

Изследването на конкретна реплика в рамките на дадено речево събитие неизменно предполага анализ на целостта – комуникативното взаимодействие, отражено в дискурсивния поток. Диалогичното общуване е съвместно начинание, в което индивидуалните потребности, мотиви, цели, планове, възгледи, мнения и решения не губят своята относителна самостоятелност. Те се превръщат в нова реалност – обща мотивационно-целева нагласа за интеракцията, единна програма за решаване на социалната задача, двупланова система от взаимоотношения и постоянно взаимодействащи операции, следствия и оценки в процеса на непрекъснато оформяне на словесната личностна изява. В тази рамка особено внимание предизвиква вербалната реакция на слушащия – тя се изучава едновременно като акт и продукт, като влияние върху подателя на началния изказ, както и участие в позицията на дискурса и синтеза на интерактивния резултат. Изложението нататък систематизира и обобщава някои наблюдения върху акционалността на словесното взаимодействие, заключено в минималната диалогична единица с въвеждащ подбудителен акт. Така се открояват съществени стъпки и порядък в построяването на линията на комуникативно поведение на адресата с оглед на изразеното отношение към предложения от адресанта интеракционален модел.

Началната директивна реплика може да предизвика различни изкази в отговор, а те спазват или над-

КОМБИНИРАНЕ НА
ИНТЕРАКТИВНИ
ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА
ЗА ОТГОВОР НА
ПОДБУДАТА

хвърлят границата на съдържателната свързаност на минималната двойка – техните прагматични стойности не се групират около едно-единствено смислово ядро, нито се придържат към специализиран формален контур. Словесната реакция в изследваната диалогична единица проектира комуникативното поведение на събеседника в обмена в следните общи насоки: *съдействие* (съгласуване), *противодействие* (несъгласуване) и *бездействие* (неутралност), представени от разнообразни по съдържание и облик интерактивни ходове (вж. Мангачева, 2012). Ответната реплика в диалогичното единство позволява и свободно съчетаване на самостоятелни ходове в по-сложен, пространствен речев фрагмент. Комплексното послание, изградено чрез натрупване и преплитане на тактики, се разглежда като прагматична макроструктура (Van Dijk, 1980) или сложен речев акт (Vanderveken, 1990: 25). В кохерентната верига, очертана чрез групиране на повече речеви действия в специфична последователност, обикновено прозира йерархична и целева организация. Даден конституент може да служи за подготовка, опора или преформулиране на друг, прилежащ ход, а тяхната съвкупност се синтезира в трайна линия на комуникативното поведение или образува преход от една тенденция към друга. В изложението по-нататък се онагледяват най-често срещаните комбинации в езиковия корпус и се тълкуват някои възможни решения, валидни и за обичайните условия на общуване. Описанието се прави с ясното съзнание, че те не изчерпват свободата на съзидателната човешка мисъл. Самият опит да се ограничи спонтанната реч и да се „окалъпи“ въображението в полезни шаблони е противоестествен и в този смисъл всяко обобщение би било необосновано. Предвид това изследването се ограничава до систематизация на някои утвърдени и разпознаваеми закономерности и задава примерни параметри за тяхната интерпретация.

Резултатите от анализа на използвания тук емпиричен материал сочат, че съчетанията се разделят в две основни групи според функцията им в ответната реплика, а именно: *затвърждаване* и *превключване*.

Донка Мангачева

Към първия вид се отнася присъединяването на ходове с една и съща насоченост, а към втория – навързването на разнородни по предназначение техники. Те се окачествяват съответно като опит за поддържане или видоизменяне на ориентацията на словесната дейност, т.е. за стабилизиране, подчертаване на линията на комуникативно поведение или пък за нейното изместване, отклоняване в нова перспектива.

1.1. Затвърждаване

Затвърждаването на линията на комуникативно поведение се провежда главно в полето на съдействието или противодействието в междуличностната интеракция. Натрупването на прагматични ходове със сходно съдържание цели подсилване на внушението и многостранно, по-пълно и по-изразително разкриване на комуникативната нагласа. Разширяването на основната реплика се характеризира като стремеж към „саморедактиране“ – от мултиплициране (чрез дословни повторения на изказа) до разгръщане (чрез вариации по темата).

Явлението се наблюдава предимно в рамките на противодействието – там то има доста гъвкава и разнообразна изява и най-ниска избирателност по отношение на допълващите модификатори. Адресатът прибягва до назидателни обяснения или се защитава от евентуално неодобрение (тогава съответният адюнкт предпоставя или оправдава категоричната отрицателна позиция):

- Isto acaba aqui. Temos de voltar para trás!
- Já? Mas não descobrimos nada de especial! – reclamou a Teresa. (MA4: 59)¹
- Тук свършва. Трябва да се върнем!
- Вече? Ама ние не открихме нищо особено! – оплака се Тереза.

Модификацията се гради основно върху обосноваване и себеутвърждаване. Говорещите често изпитват нужда да обяснят защо отхвърлят възможността за координация и е по-вероятно да се позоват на неспособност или невъзможност, отколкото на нежелание за ползотворно сътрудничество. Това е ефект от

¹ Преводът на примерите е мой: Д. М.

КОМБИНИРАНЕ НА
ИНТЕРАКТИВНИ
ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА
ЗА ОТГОВОР НА
ПОДБУДАТА

идеалистичния кодекс на общуването, който изхожда от презумпцията за споделени интереси и желания и поставя като условие за социалното равновесие благородството, щедростта и безкористността. Независимо от реалната причина за отказа, събеседникът обикновено се чувства длъжен да се оправдае за противопоставянето и неизвършването на целеното действие. Неслучайно обосноваването е и най-подвижният и продуктивен модификатор, напр. може да експлицира ограничения върху волеизявата или избора, канализирани навици, лични изисквания, преценка на поведението на другия, контрапредложение и др.:

Mas eu tenho que ir para casa, Helmut. Então ele puxou-a pelo braço, para deixarem os outros passar-lhes à frente, e disse sem admitir protestos quero ver-te esta noite, princesa.

– Mas eu não posso, Helmut, não posso sair, não me deixam. Nem sequer cá tenho a Bárbara, para ficar em casa dela.

– Não sei. Esta noite tenho que estar na Base. Mas espero por ti no Beer Ranch. Mas eu não posso, Helmut. Se me vêem aí... (PC: 110)

Ама аз трябва да се прибирам, Хелмут. Тогава той я дръпна за ръката, за да пропуснат другите да минат, и ѝ каза безапелационно „искам да те видя тази вечер, принцесо“.

– Ама не мога, Хелмут, не мога да изляза, не ме пускат. Даже и Барбара не е тук, за да остана у тях.

– Не зная. Тази нощ трябва да съм в Базата. Но те чакам в Beer Ranch. Но аз не мога, Хелмут. Ако ме видят...

– [...] Dê-me um copo de vinho, que até me falta o fôlego.

– Ensandeceste, rapaz? Tu não costumas beber... (PG1: 80)

– [...] Дайте ми една чаша вино, че дъх не мога да си поема.

– Полудя ли, момче? Ти не пиеш...

– Veja o que vai fazer, Mãe! Isto não é para si...

– Deixa-me, filho; só quero ver com os meus olhos, não quero andar enganada. (NF: 49)

– Внимавайте какво правите, майко! Това не е за Вас...

– Остави ме, сине, искам да видя с очите си, не искам да живея в заблуда.

Показателни са комбинациите на директен отказ с оспорване, с един или повече ходове за обосноваване, предизвикване и подценяване, както и свободни натрупвания на варианти на отхвърляне:

Pierrot: Tive uma ideia!

Arlequin: Não, espera um pouco: deixa-me contar-te primeiro a minha.

Донка Мангачева

Pierrot: Nã, não pode ser! Primeiro conto eu. (AN2: 86)
Пиеро: Дойде ми една идея!
Арлеким: Не, чакай малко: остави ме първо аз да ти разкажа своята.
Пиеро: Тц, не става! Първо аз.

– Tu vens comigo, Cristina?
 – Não, não vou consigo. Vou com o Alfredo. (VF: 197)
 – Идваш ли с мен, Кристина?
 – Не, няма да ходя с Вас. Ще ходя с Алфредо.

Disse-lhe: Vera, se faz favor vais-te embora e deixas-me estudar. Porquê? perguntou ela, estuda comigo aqui. (NB1: 78)
 Каза ѝ: „Вера, моля те, иди си и ме остави да уча“. „Защо?“
 попита тя, „учи тук с мен“.

Позоваването на причини или споделянето на собствен план са израз на деликатност, неувереност или опит за хармонизиране на общуването. Те допринасят за преодоляването на конфронтацията в диалога, защото притъпяват отрицателните усещания от поднесеното категорично отрицание (особено в предпоставена позиция). Приблгването до подобни решения е показател за това, че събеседникът не се ангажира с твърдо предвиждане относно нагласата на говорещия или евентуалната му реакция. Затова се стареа да бъде по-убедителен, т.е. да представи издържани доводи за ненамесата, и едновременно с това успява да се представи в по-благоприятна светлина – подателят остава с впечатлението, че липсата на координация не е безпочвена, а е най-естественият изход от вече създадено положение.

Принципно погледнато, колкото по-голям е броят на модификаторите, по-силно е замисленото въздействие. Разнообразието от техники е вид „застраховка“, опит за компенсиране на неизвестността. Наслагването на един и същ механизъм с различно пропозиционално съдържание внушава настоятелност (ако се търси елементарна симетрия и устойчивост) или развитие (когато се постига градация):

– Pronto, meu amor! Agora está quietinha, sim!? Lembra-te de que estamos num local público.
 – Bolas! Que mal tem? És um pa...paleolítico! (FB1: 49)
 – Добре, любов моя! Сега тихичко, нали!? Не забравяй, че

КОМБИНИРАНЕ НА
ИНТЕРАКТИВНИ
ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА
ЗА ОТГОВОР НА
ПОДБУДАТА

сме на обществено място.

– Глупости! Какво лошо има? Ти си из... изкопаемо!

Fonseca: [...] Este jornal está a precisar de um pulso firme, ou vai tudo por água abaixo. Ou se lhe deita a mão, ou caímos na anarquia.

Valadares: (*Sentindo-se vexado diante dos redactores*) Fonseca, não te admito que me fales nesse tom. A nossa amizade não te dá o direito. A responsabilidade é minha, eu é que sei o que devo fazer. Mete-te no teu serviço! (JS1: 96-97)

Фонсека: [...] Този вестник има нужда от твърда ръка, иначе всичко отива по дяволите. Ако не се държи под контрол, ще настане анархия.

Валадареш: (*Чувствайки се унизен пред редакторите*). Фонсека, не позволявам да ми говориш с този тон. Приятелството ни не ти дава право. Отговорността е моя, аз зная какво да правя. Гледай си работата!

1.2. Превключване

В линията на съдействие се наблюдават сравнително малки възможности за превключване от една линия на комуникативно поведение към друга. Потвърждението като базов позитивен ход в интерактивното поле се съчетава често с ходовете за маркиране на бездействие в социалното взаимоотношение:

Alexandra: Esquece – quer dizer, deixa estar. Deixa estar. (*Pausa*)

Floriano: Está bem. Se é isso que queres... (LP3: 145)

Александра: Забрави, искам да кажа, остави. Остави.

(*Пауза*)

Флориано: Добре. Щом това искаш...

– Vens-me buscar?

– Vou. Mas onde? (PP1: 39)

– Ще ме вземеш ли?

– Да. Но откъде?

– Ouve – recomeçou ele –, só há uma maneira de expulsar o desespero: trabalhando.

– Decerto. Mas um trabalho qualquer? – Distraidamente, reabre o rádio. (AA2: 68)

– Слушай – започна той –, има само един начин да изгониш отчаянието – с работа.

– Сигурно. Ама каква да е работа ли? – Разсеян, пак включва радиото.

В изследвания корпус се засичат и многобройни случаи на плавен преход от съдействие към проти-

Донка Мангачева

водействие и обратно. Повърхнинно той се реализира предимно като сложна съчинена конструкция, най-често с противопоставителния съюз *mas*, който е специализиран маркер за смислова и композиционна промяна. Примерите се свеждат до съвкупност от две езикови формации, станали факти на речта, т.е. притежаваци признаците на контекстуално включена единица. Въпросните структури заемат пограничната зона между съгласуването и несъгласуването и имат ясно контрастиращи компоненти. Противопоставянето най-често маркира, че някакво съществено условие за изпълнението не е удовлетворено, или отбелязва предпоставки за приемливост/валидност на искането. В определени ситуации може да е признак за изненада и инстинктивно настъпление от страна на слушателя:

– Posso entrar?

– Bárbara Emília, tu tem o cuidado com o que fazes. Tu entra, tu entra se tu quiseres, mas eu aviso-te, eu aviso-te, Bárbara Emília, se entras já não sais. Eu aviso-te, Bárbara Emília, vê o que estás a fazer. A carne é fraca. (PC: 297)

– Може ли да вляза?

– Барбара Емилия, внимавай какво правиш. Влизай, влизай, щом искаш, но те предупреждавам, аз те предупреждавам, Барбара Емилия – ако влезеш, повече няма да излезеш. Предупреждавам те, Барбара Емилия, гледай какво правиш. Слаба е плътта.

Противопоставителният съюз в случая изразява прагматично отношение между репликите в диалога – означава свързаност и противовес и функционира като индикатор за преминаване към друга тема в дискурса или за отхвърляне на непосредствено подадена информация (вж. Van Dijk, 1979). Пред двойствеността на подобни конструкции обаче възниква въпросът защо говорещите изобщо одобряват нещо, ако възнамеряват да го отрекат непосредствено след това (вж. Pomerantz, 1984: 72). Възможното обяснение е в обезличаването на първия елемент – в този състав той няма стойност на пълноценно съгласие, а служи като опора, върху която ще се закрепят съществената информация (вж. Vigara Tauste, 1992: 248)². Така се оформя двукомпонентен ход – *подготовка* (preface) и *продължение* (continuation) (Stubbs, 1983: 183). Пър-

КОМБИНИРАНЕ НА
ИНТЕРАКТИВНИ
ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА
ЗА ОТГОВОР НА
ПОДБУДАТА

вата част задължително препраща към предишната реплика с цел разграничаване от нея и предвижда някакво смислово или тематично развитие чрез присъединяване на втората част. Съчетаването на противоположни ходове осигурява бързо и дискретно развитие на комуникативната ориентация в рамките на едно и също включване в разговора.

Освен прагматичния конектор *mas* в комбинациите на съдействие (потвърждение) и противодействие (обосноваване и предизвикване) широка употреба имат и дискурсните маркери за потвърждение, напр. *sim, pois, pois é, é, está bem, bem, bom/boa* и др. С тяхна помощ слушащият потвърждава разбирането на началната реплика, без да експлицира какво точно съдържание възприема от нея, и осъществява тематичен преход с минимално разширение на структурните граници на изказа:

- *Precisamos de ir os dois a qualquer sítio – disse-lhe. Hoje há um concerto.*
- *Vamos, se te apetece. Mas sinto-me arrasada. (FN: 130)*
- Трябва да отидем някъде двамата – казах ѝ. – Днес има концерт.
- Ще отидем, щом искаш. Но съм разбита.

Clara: Cala-te, Inês.

Inês: Pois sim, mana. Mas ninguém negará que é verdade o que eu disse. (JS2: 95)

Клара: Млъкни, Инеш.

Инеш: Добре, сестро. Но никой не може да отрече, че това, което казах, е истина.

- [...] *Mas se fosse a ti não me preocupava em demasia com a coisa.*
- *Vom, provavelmente tens razão. Mas eu esperava...* (BV: 62)
- [...] На твое място нямаше да се тревожа прекалено за това.
- Да, сигурно си прав. Но аз се надявах...

Изместването към противодействие е конвенционален маниер и разчита на фатични маркери или адюнкти за изразяване на емпатия (обикновено предхождащи същинския ход в комуникативната трансакция). Те имат ритуална стойност – чрез тях адресатът може да отчете разбиране, да изкаже признание или извинение. Потвърждението, предшествашо изместването, се тълкува като проява на любезност,

² Поради това често се наблюдава изпускане на началния сигнал, което не нарушава целостта на посланието и се окачествява като имплицитна проява на диафония (Roulet, 1995).

Донка Мангачева

единомислие, доверие или принципно одобрение на предложението план:

– Sabes uma coisa – digo-lhe, quando ele pára o carro no sítio do costume. – Acho mesmo que deves dar um restaurozinho ao teu apartamento. E juro-te que desta vez não há aqui segundo sentido nem intenção oculta.

– Está bem, acredito. Mas, sabes, aquele apartamento é só um apartamento, não é a minha casa, a minha casa fica longe, é a da minha família. É grande, é farta, é arejada. Mas, seja como for, vou pensar e talvez tome em consideração o teu conselho. (FB1: 129)

– Знаеш ли – казвам му, когато спира колата на обичайното място. – Наистина мисля, че трябва да пооправиш апартамента си. И заклевам се, този път няма друг смисъл, нито скрито намерение.

– Добре, вярвам ти. Но, знаеш ли, този апартамент е просто апартамент, не е мой дом – моят дом е далеч отгук, той е къщата на семейството ми. Тя е голяма, охолна, поддържана. Но както и да е, ще помисля и може да взема предвид съвета ти.

– Não tens vida de casada – acrescenta – nem vida de solteira. Ficaste com as chatices das duas condições, sem nenhum dos privilégios. És ainda nova, nada te impede de refazeres a tua vida. E é da sabedoria popular que às três é de vez. Arrumavas-te e ficavas feliz.

– É claro – digo eu – que o divórcio existe para solucionar casos como o meu e casos que não são como o meu. Mas para mim o divórcio não é solução. Ser-me-ia difícil, e dizê-lo assim é eufemismo, viver sem o Diogo. (FB1: 157)

– Не живееш като женена – добавя – нито като мома. И от двете положения си взела само ядовете и нито едно предимство. Още си млада, нищо не ти пречи да изградиш отново живота си. Дето има една поговорка, от третия път ще стане. Ще се уредиш и ще си щастлива.

– То е ясно – отговарям аз – че за това има разводи – за да се разрешават случаи като моя и не само като моя. Ама за мен разводът не е решение. Би ми било, меко казано, трудно да живея без Диого.

– Vocês agora estão quietas. Podem é tomar nota de qualquer coisa suspeita. Se nos escalássemos para vigiar, como uma vez li num livro?

– Não é má ideia – disse a Luísa. – Mas o pior é que à noite é difícil sair... (MA1: 30)

– Сега бъдете тихи. Може да отбелязвате, ако видите нещо подозрително. А да се редуваме, за да наблюдаваме, както четох в една книга?

– Става – каза Луиза. – Но лошото е, че вечер трудно се излиза...

КОМБИНИРАНЕ НА
ИНТЕРАКТИВНИ
ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА
ЗА ОТГОВОР НА
ПОДБУДАТА

В много случаи се наблюдава рекуренция – огледен предикат в ответната реплика, който служи за опора на изместващия ход:

- Querem tentar?
- Queremos. Mas esperem um bocadinho até ir toda a gente embora. (MA3: 106)
- Искате ли да опитате?
- Искаме. Но изчакайте малко да се махнат всички.

- Olha o santinho! Não me venhas dizer que vais recusar uma fatiazinha de bolo, quando lá chegares!
- Recusar, não recuso, mas também não estou assim a pensar nisso como tu. Até parece que passas fome, ou que só comes chocolate quando vais a casa da prima Leocádia. (AV4: 8)
- Виж го ти примерния! Не ми казвай, че ще откажеш едно парче торта, като отидеш!
- Че няма да откажа, няма, но и не мисля толкова за това, колкото теб. Все едно си вечно гладен или пък, като си у братовчедката Леокадия, само ядеш шоколад.

- Responde-me – insiste a Maria José.
- Respondo-te, mas gostava de saber porque fazes agora essa pergunta. (AA2: 26-27)
- Отговори ми – настоява Мария Жозе.
- Ще отговоря, но бих искал да зная защо сега ми задаваш този въпрос.

Модификаторът често е представен от стабилизирано построение или рутинна формула. Например употребата на стереотипни изрази за благодарност е рафиниран начин, по който адресатът подготвя отклоняването на взаимодействието – така той отдава признание на определена ценност, подразбираща се в предложението от говорещия план, и осигурява по-лесното приемане на крайния ефект. Изказването на признателност представя слушащия като съвестна личност и го поставя в зависимо положение, като разсейва потенциалната острота на отказа³:

- Vai um copo, Manel?
- Obrigado. Dois e meio à comida, e basta. (PG2: 105)
- Една чашка, Манел?
- Не, благодаря. Две и половина с яденето и стига толкова.
- Não quer jantar connosco?
- MUITÍSSIMO obrigado, já jantei. (AN1: 119)

³ Затова такива конструкции се оценяват като средства на стратегията за отрицателна вежливост (вж. Brown & Levinson, 1987, pp. 210-211).

Донка Мангачева

– Не искате ли да останете за вечеря?

– Покорно благодаря, вече съм вечерял.

– Quer ajuda?

– Não, não é preciso, obrigada. Só se quiserem ir pondo a mesa. (MA4: 156-157)

– Искате ли помощ?

– Не, няма нужда, благодаря. Само ако искате, сложете масата.

Етикетните речевни формули за извинение също служат като модификатори за смекчаване на ефекта от противодействието и предразполагане на събеседника. Подобни стабилизиращи построения са признак за осъзнаване и компенсиране на отрицателните емоции чрез поемане на отговорност (вж. Brown & Levinson, 1987: 187-189; Clyne, 1994: 78-197):

– Muito bem, Lúcia. Eis uma explosão honesta. É tempo de confessar que está farta.

Não sei se houve na sua expressão um breve pânico. Pareceu-me, no entanto, reconhecê-lo na voz.

– Desculpe, não repare no que lhe disse! Sou apenas humana e não evito mostrá-lo. Nisso estamos muito longe um do outro. Não mereço que desfigure as minhas palavras. (FN: 17)

– Много добре, Лусия. Това си е искрено избухване. Време е да признаете, че Ви е дотегнало.

Не зная дали в изражението ѝ пробягна мимолетна паника, но ми се стори, че я разпознах в гласа ѝ.

– Извинете, не обръщайте внимание на това, което казах! Аз съм просто човек и го показвам. По това сме крайно различни. Не заслужавам да извъртате думите ми.

Jorge olha para ela. Retira a mão.

– Se não queres que eu faça perguntas, então deixa-me trabalhar. Helena faz menção de se levantar. Tentou, não tentou? Já tem a consciência limpa.

– Tens razão. Desculpa. Vou deixar-te em paz, enquanto cozinhar qualquer coisa. (RZ: 23–24)

Жорж я поглежда. Отдръпва ръката си.

– Ако не искаш да питам, остави ме да работя.

Елена понечи да се изправи. Опитва, нали? Съвестта ѝ вече е чиста.

– Имаш право. Извинявай. Ще те оставя на мира и ще сготвя нещо.

Естествено, жестът може да бъде използван и с обратен знак – като привидна отстъпка, последвана от конфронтация:

КОМБИНИРАНЕ НА
ИНТЕРАКТИВНИ
ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА
ЗА ОТГОВОР НА
ПОДБУДАТА

– Se quiser dar-me qualquer coisa para eu comer, aceito. Mas não me pregue sermões.

Mas o senhor de bigode áspero põe os pontos nos is com ironia de cinismo lógico:

– Perdão. Você anda a pedir esmola, ou não anda? Se anda tem de pedi-la com humildade. Ouviu, seu sacripanta? Com humildade. (GF2: 48)

– Ако искте да ми дадете нещо да ям, ще приема. Но не ми четете лекции.

Но мъжът с рошавите мустаци уточнява насмешливо, с цинична логика:

– Извинете, Вие просите, нали? Щом е така, трябва да го правите смирено. Чухте ли, наглец такъв? Смирено.

Изместването към съдействие се среща в ограничен брой примери. Характеризира се като туширане на неприятните последици от имплицитното несъгласуване или катализиране на положителна кооперативна нагласа:

– A Luísa precisa de trocar impressões contigo. Talvez possas ajudá-la a esclarecer a insólita situação existente há uns anos entre ela e o Diogo.

– Não vejo como, mas vai dizendo. (FB1: 191)

– Луиза иска да поговори с теб. Може да ѝ помогнеш да си изясни необичайната ситуация, в която се намираха тя и Диого преди няколко години.

– Не виждам как, но казвай.

– Posso fazer-te uma festa nos joelhos?

– Ah, imagina-me estúpida, mas engraçada. Pode. Ele hesita.

– Não, nesse caso desisto. (AA3: 116-117)

– Може ли да те погала по коленете?

– Ах, мислите ме за глупава, но приятна. Може. Той се колебае.

– Не, тогава се отказам.

Заклучение

Свободният избор на линия на комуникативно поведение и съответен ход от страна на адресата, както и взаимозамяната на речевите конструкции за отговор (изразни средства на избраното поле) не са изненадващи – те потвърждават основната презумпция, че една и съща изходна ситуация допуска различни интерпретационни модели и решения за действие. Те на свой ред може да се конкретизират в разнообразни по стро-

Донка Мангачева

еж и функция единици – подборът се осъществява в рамките на различни езикови равнища и е съобразен с индивидуалните движещи мотиви, определени социални норми, ценностни и личностни характеристики и т.н. Докато обхватът от евентуални реакции (профили в комуникативното поведение) е сравнително предсказуем или поне обозрим, възможностите за езиково оформяне (пластиката на словесната конфигурация) съставят твърде широк репертоар.

Словесната реакция на слушащия в единството *с начална подбуда* проектира комуникативното му поведение в следните общи насоки: *съдействие* (съгласуване), *противодействие* (несъгласуване) и *бездействие* (неутралност), които може да се реализират самостоятелно или свързано. Всяка от линиите на комуникативно поведение изписва различна оценка на предложени интерактивен модел (утвърдителна, отрицателна или неясна), дадена кооперативна нагласа (готовност за подкрепа, готовност за подкрепа или неготовност за (не)подкрепа), определена позиция по отношение на предложеното взаимодействие (приемане, отхвърляне или въздържане).

Репликата за отговор може да съдържа свободна комбинация от прагматични ходове, които поддържат определена насока на комуникативното поведение или образуват преход от една тенденция към друга. Обособяват се два основни модела, *затвърждаване* и *превключване*, предполагащи съответно акумулиране на елементи с една и съща ориентация или последователно подреждане на разнопосочни, дори на пръв поглед несъвместими техники. Споменатите подходи се наблюдават както в рамките на минималната диалогична единица, така и в разгърнатото речево събитие. Възможностите за свързване на самостоятелни комуникативни фрагменти са неограничени по отношение на броя, поредността и конкретното оформяне в конструкцията за отговор. Поднесената тук картина на обекта щрихира някои общи положения в комплексната интерактивна композиция (осъзнат, избран ред или естествен развой на вербалния социален обмен)

КОМБИНИРАНЕ НА
ИНТЕРАКТИВНИ
ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА
ЗА ОТГОВОР НА
ПОДБУДАТА

без елемент на задължителност или строг стандарт за словесно изразяване. Описанието и тълкуването на често срещаните или по-интересните „комплекти“ (вериги от ходове) в използвания корпус стигат до познати сценарии в словесната практика, чиито рамки далеч не бива да се възприемат като предел на въображението или спонтанната волеизява на личността, а само като потенциален контур или стереотип в речевата практика.

Донка Мангачева

БИБЛИОГРАФИЯ

Мангачева, Д. (2012). *Диалогичното единство подкана – отговор (върху материал от португалски език*. София: „Изток – Запад“.

Brown, P., Levinson, S. (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clyne, M. G. (1994). *Inter-cultural communication at work: cultural values in discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pomerantz, A. M. (1984). Agreeing and disagreeing with assessment: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. In: Atkinson, J. M., Heritage, J. (Eds.). *Structure of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 57-101.

Roulet, E. (1997). A Modular Approach to Discourse Structures. *Pragmatics*, 7(2), 125-146.

Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Chicago: The University of Chicago Press.

Van Dijk, T. (1979). Pragmatic connectives. *Journal of Pragmatics*, 3, 447-456.

Van Dijk, T. (1980). The semantics and pragmatics of functional coherence in discourse. In: Ferrara, A. (Ed.). *Speech act theory: Ten years later*. Milano: Versus, 49-65.

Vanderveken, D. (1990). *Meaning and Speech Acts: Principles of language usage*, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.

Vigara Tauste, A. M. (1992). *Morfosintaxis del español coloquial*. Madrid: Gredos.

КОМБИНИРАНЕ НА
ИНТЕРАКТИВНИ
ХОДОВЕ В РЕПЛИКАТА
ЗА ОТГОВОР НА
ПОДБУДАТА

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

AA2: Abelaira, A. (1986). *Enseada Amena*. Lisboa: Círculo de Leitores.

AA3: Abelaira, A. (1997). *Outrora Agora*. Lisboa: Presença.

AN1: Almada Negreiros, J. de (1971). *Obras Completas: Romance*, vol. 2. Lisboa: Estampa.

AN2: Almada Negreiros, J. de (1971). *Obras Completas: Teatro*, vol. 3. Lisboa: Estampa.

AV4: Vieira, A. (1983). *Este Rei Que Eu Escolhi*. Lisboa: Caminho.

BV: Brandão da Veiga, A. (2001). *Assim Como*. Coimbra: Gráfica de Coimbra.

CP2: Cardoso Pires, J. (1998). *O Delfim*. Lisboa: Dom Quixote.

FB1: Botelho, F. (1989). *Esta Noite Sonhei com Brueghel*. Lisboa: Contexto.

FN: Namora, F. *Domingo à Tarde*. Europa-América: Colecção “Livros de Bolso Europa-América”, № 19.

GF2: Gomes Ferreira, J. (2004). *O Irreal Quotidiano*. Lisboa: Círculo de Leitores.

JS1: Saramago, J. (1998). *A Noite*. Lisboa: Caminho.

JS2: Saramago, J. (1999). *A Segunda Vida de Francisco de Assis*. Lisboa: Caminho.

LP1: Pires, J. L. (1999). *2 Filmes e Algo de Algodão*. Lisboa: Cotovia.

LP3: Pires, J. L. (2004). *Figurantes e Outras Peças (Teatro)*. Lisboa: Cotovia.

MA1: Magalhães, A. M., Alçada, I. (1998). *Uma Aventura na Cidade*. Lisboa: Caminho.

MA3: Magalhães, A. M., Alçada, I. (1996). *Uma Aventura em Lisboa*. Lisboa: Caminho.

MA4: Magalhães, A. M., Alçada, I. (1998). *Uma Aventura no Porto*. Lisboa: Caminho.

Донка Мангачева

MN: Nabb, M. (1986). *Morte de Um Holandês*. Lisboa: Caminho.

NB1: Bragança, N. (1990). *Do Fim do Mundo*. Lisboa: O Jornal.

NF: Freire, N. (2005). *Infância de Que Nasci*. Vila Nova de Famalicão: Quasi.

PC: Pinto Correia, C. (1993). *Adeus, Princesa*. Lisboa: Relógio d'Água.

PG1: Pereira Gomes, S. *Engrenagem*. Europa-América: Coleção “Livros de Bolso Europa-América”, № 50.

PG2: Pereira Gomes, S. *Esteiros*. Europa-América: Coleção “Livros de Bolso Europa-América”, № 1.

PP1: Paixão, P. (1994). *Histórias Verdadeiras*. Lisboa: Cotovia.

RZ: Zinc, R. (1997). *Apocalypse Nau*. Europa-América.

VF: Ferreira, V. (1992). *Aparição*. Lisboa: Bertrand.